

Introducere

«*Dieu seul est grand, mes frères*»: numai Dumnezeu e mare, frații mei. Astfel își începea renumitul orator Jean-Baptiste Massillon discursul funebru pentru Regele Soare.

Moartea lui Lodovic al XIV-lea al Franței e un semnal al epocii în care rațiunea pretindea să ocupe tot spațiul intervenției lui Dumnezeu în viața omului, în orice sens. Drept pentru care Biserica, izvor ultim de lumină în experiența omului, se baricada la nivel pastoral pentru a apăra moralitatea poporului, considerând că – pentru un credincios – evidența conținutului dogmatic era scontată. În consecință, s-a favorizat o lipsă de apărare și de alimentare a credinței poporului lui Dumnezeu, dat fiind că viața unui popor se dezvoltă și devine generatoare din punct de vedere istoric – pro sau contra tradiției creștine care a construit civilizația occidentală – prin activitatea culturală.

Noi, acum, e ca și cum am fi fost păliți de consecințele extreme ale rebeliunii raționaliste față de Dumnezeu cel viu revelat omului. «Dumnezeul cel viu»: astfel e numit de către Isus, pentru că e Dumnezeu care s-a revelat omului, Dumnezeu existent în istorie.

De aceea trebuie să-i cerem Tatălui nostru care e în ceruri să aprofundeze conștiința credinței noastre: «Cine ești Tu, Doamne, pentru mine, pentru noi, pentru întreaga omenire?». E un pas, în care ne punem speranța în ajutorul Său ca să învingem ariditatea inimii, care este atât de favorizată de mentalitatea comună.

Tentativa de reflecție am să v-o propun, în funcție de ceea ce îmi preocupă gândurile în această perioadă, în jurul a două teme.

Prima este definită de această întrebare: ce este Dumnezeu pentru om? «Dumnezeu este totul în toate», spune sfântul Paul (1Cor 15,28). Care dintre noi trăiește o conștiință în mod continuu reînflăcărată a faptului că «Dumnezeu este totul în toate»? Ce înseamnă asta?

Și, cea de-a doua temă: cum putem să-l cunoaștem așa? Isus a spus: «Nimeni nu știe cine este Tatăl, decât Fiul» (Lc 10,22). Atunci înțeleg cum de, în Epistola către Coloseni, în cel de-al treilea capitol, versetul 11, sfântul Paul spune iar: «Cristos e totul în toți».

«DUMNEZEU TOTUL ÎN TOATE»

1. Un punct nou de pornire: ontologia

Tema acestei celei dintâi reflecții este moto-ul sfântului Paul: «Dumnezeu este totul în toate».² Milosz, în *Miguel Mañara*, spune prin protagonistul său: «Doar El este».³

«Noi nu avem aici o cetate stabilă»,⁴ spune Scrisoarea către Evrei. Această existență în mine sau în societatea umană, așa cum se arată ea, plină de pretenții, în dezvoltarea de viață produsă de om în conviețuirea sa dramatică și în formele ființei sale sociale, nu e permanentă: e o existență trecătoare, efemeră.

«Când privesc cerurile tale, lucrările mâinilor tale, luna și stelele pe care le-ai stabilit, [mă întreb]: „Ce este omul, că te gândești la el, sau fiul omului, că-l iei în seamă?”»,⁵ spune Psalmul 8. Cu toate acestea, noi suntem acel nivel amezător al naturii în care natura trăiește propria conștiință de sine; realitatea, așa cum se arată în cosmicitatea ei, are ca loc paradoxal, care o conține integral în potențialul ei de conștiință, un punct de necuprins și în care totul se reflectă: eul.

Cuvintele sfântului Paul ne trimit la o formulă asemănătoare cu cea a lui Ben Sirah: «Îmi voi aminti de lucrările Domnului și voi povesti ce am văzut. Prin cuvintele Domnului [au fost create] toate lucrările sale. [...] A împodobit mărețiile înțelepciunii sale, după cum este dinaintea veacului și până-n veci. Nimic nu este adăugat și nimic nu este împușinat. [...] Cât sunt de dorit toate lucrările sale! E ca o scânteie care se poate contempla [...]. Multe am putea spune, dar nu vom ajunge la capăt; dar ca final al cuvintelor: El este totul».⁶

În fața acestui Domn, eului uman îi este sete de El. Eului uman îi este sete de acest Dumnezeu, adică – așa cum spune Isus – «îi este sete de viața veșnică». Fără această sete totul ar fi opac, obscur, sau nulitate indigerabilă: cu cât cineva e mai om, cu cât eul este mai conștient, în mod impulsiv iubitor, cu atât simte mai mult că fără Infinit totul ar fi sufocant și intolerabil. Eului îi este sete de eternitate, eul este raport cu Infinitul, adică raport cu o realitate dincolo de orice limită. Doar El este: Dumnezeu, totul în toate.

«Dumnezeu este totul». El este totul tocmai datorită acestei însetări care definește fenomenul uman. Dumnezeu este Ființa. Acum, ce înseamnă că Dumnezeu este Ființa? Înseamnă că este totul în toate. Totul *este*. Dacă Dumnezeu este Ființa, pentru că e totul în toate, tot ceea ce există, e făcut de Dumnezeu.

2. Două ispite: nihilismul și panteismul

Dar dacă Dumnezeu este totul, atunci eu ce sunt? Tu cine ești? Persoana pe care o iubesc ce este? Ce este patria? Ce sunt banii? Mările și munții, florile și stelele, pământul și bolta cerului ce sunt?

Răspunsul nu constă în rezolvarea unor preocupări etice, ci este descoperirea unei ontologii: ontologia realității. Dar realitatea, în ființarea sa, realitatea așa cum se arată ea în experiență, adică

² 1Cor 15,28.

³ Cfr. O.V. Milosz, *Miguel Mañara, Mefiboseth, Saulo di Tarso. Teatro [Miguel Mañara, Mefiboseth, Saul din Tars. Teatru, n. tr.]*, Jaca Book, Milano 2010, p. 49, 63.

⁴ Ev 13,14.

⁵ Ps 8,4-5.

⁶ Ben Sirah 42,15.21-22; 43,27.

așa cum i se arată rațiunii omului, cum face să existe și din ce e alcătuită? Realitatea, așa cum i se înfățișează ea omului e făcută de către Dumnezeu, «din» Dumnezeu. Ființa creează din nimic, adică se împarte pe sine. Este percepția contingentei realității, a faptului – cu alte cuvinte – că *realitatea nu se face de la sine*.

Din percepția amețitoare a aparenței efemere a lucrurilor, se dezvoltă, ca cedare și negare plină de minciună, tentația de a gândi că lucrurile sunt iluzie și nimic. Dacă Dumnezeu este tot, înseamnă că lucrurile pe care le ai, cei cu care trăiești, fie sunt nimic (nihilism) fie sunt o parte indistinctă – și atunci și tu ești o parte indistinctă – a Ființei, părți de Dumnezeu (panteism). Deci, fie nihilism, fie panteism. Aceste poziții sunt, azi, răspunsul ultim în care cad cu toții și care ne îmbrățișează pe toți în lipsa unui punct de sprijin solid și clar.

Nihilismul este consecința inevitabilă mai ales a unei aroganțe antropocentrice, potrivit căreia omul ar fi capabil să se salveze singur. Este atât de neadevărat acest lucru, încât toți cei care trăiesc apărând această poziție, la urma urmei, chiar și pe față, se simt dizolvați într-un dualism, din care încearcă să alunge amărăciunea prin niște închipuiri împrumutate din lumea orientală sau din anumite medii spiritualiste de tot soiul din lumea occidentală, care, în fond creează tot un ideal panteist (cum este, de exemplu, New Age în SUA).

Un ideal care se regăsește și la Thomas Mann, în volumul său *Casa Buddenbrook*, când descrie cel din urmă om capabil să aperse bogăția enormă, cultă a familiei Buddenbrook – o poveste dramatică și care, în acest ultim om, devine tragică. În ziua lui foarte aglomerată de muncă, incredibil de prins ca să poată ține în picioare toată moștenirea lăsată de tată și de bunic, el își poate permite doar zece minute, un sfert de oră de odihnă. Abandonat în fotoliu, își trage sufletul – spune Thomas Mann – tot gândindu-se la acea ultimă clipă în care picătura sa va fi absorbită de «imensa mare a ființei», dispărând astfel ca picătură, ca individualitate, scufundându-se în uniformizarea universală aducătoare de pace.⁷

Aceste două teorii și poziții (nihilism și panteism) dictează toate comportamentele de azi; sunt unicele explicații (chiar și practice, ba mai mult, mai ales practice) oferite de către mentalitatea comună generală care acaparează și aglomerează mintea și inima tuturor, chiar și a noastră, a creștinilor, chiar și a multor teologi. Atât una, cât și cealaltă, cu toate consecințele aferente, au un joc comun, un punct comun de întâlnire: încrederea în putere și râvna pentru putere, oricum ar fi ea concepută, în orice versiune a ei.

Oricum ar fi ea concepută, în orice versiune a ei, puterea tinde să fie dictatorială, este afirmată ca unică sursă și formă de ordine, care, deși efemeră, este posibilă. Ordinea cea mai mărunță, orice exigență de ordine, într-o anumită situație socială, nu poate avea decât puterea ca unică sursă certă. Este, în fond, și concepția lui Luter, care conduce la Statul absolut: având în vedere că toți oamenii sunt răi, e mai bine să fie unul singur care comandă, sau puțini care să comande. S-a putea spune că Lenin, Hitler și Mussolini sunt, din acest punct de vedere, identici; dar aceștia, printr-o mediere calvinistă puritană, sunt identici și cu Statele democratice, americane sau nu, și – cu excepția formei – sunt identici cu Rusia lui Elțîn sau, eventual, s-ar putea spune, cu guvernele Italiei de azi. În această cultură, Statul nu se poate întemeia decât ca totalitarism cultural, dacă nu e atacat în esența sa de ceva mai creștin decât ideile și decât practicile pe care acesta își bazează toată înțelepciunea.

Dar cum se poate trece de la nihilism și de la panteism la obiectivul de a deține puterea? Dacă omul, reducându-se în fond la nimic, la o minciună, e o prefăcătorie, se simte o prefăcătorie, o ființă aparentă; dacă eul său ia naștere pe deplin ca parte a marii deveniri, ca simplu rezultat al antecedentelor sale fizice și biologice, el nu are nicio consistență originară: atunci, unicul criteriu

⁷ Cfr. Th. Mann, *I Buddenbrook*, Einaudi, Torino 1992, p. 596-599, traducere a noastră.

pe care-l poate avea este acela de a se adapta, așa cum îi vine, la șocul mecanic al circumstanțelor, și, cu cât deține mai multă putere în aceste circumstanțe, cu atât mai mult, consistența sa, care e o aparență, crește, pare că crește, și, deci, crește iluzia, ba chiar minciuna.

3. Existența eului

Atât panteismul cât și nihilismul distrug ceea ce e mai inexorabil mareț în om; distrug omul ca persoană, a cărei gând, chiar și cel mai mărunț, spune Pascal, valorează mai mult decât întreg universul, fiindcă aparține unei realități infinit superioare: «Toate trupurile, cerul, stelele, pământul cu regatele lui nu valorează nici cât cel mai neînsemnat spirit, căci acesta le cunoaște pe toate și pe sine, pe când trupul nu cunoaște nimic. Toate trupurile luate la un loc și toate spiritele luate la un loc și tot ceea ce fac acestea nu valorează cât un dram de caritate. Aceasta este de un ordin infinit superior. Toate corpurile luate împreună n-ar reuși să alcătuiască niciun gând: e imposibil, pentru că el ține de un alt ordin. Toate corpurile și spiritele laolaltă n-ar putea oferi nici un dram de adevărată caritate, lucru imposibil pentru că ea este de un cu totul alt ordin, supranatural».⁸

Eul este acel nivel al realității în care realul vibrează ca exigență de raport cu Infinitul. Se numește «suflet», în vocabularul tradițional, sau «spirit», exigența unui raport totalizant care să transcendă precariatatea tuturor raporturilor posibile. Nihilismul și panteismul distrug acest «eu» care definește demnitatea omului, îl degradează la aspectul animalității; și legea fiecărui gest și a fiecărei acțiuni e redusă la instinctivitate: «Parcă cei răi ar fi un leu lacom după pradă, un pui de leu care stă la pândă în culcușul lui».⁹

Inclusiv puterea, ca demonstrație mai respectabilă a capacității superioare pe care omul o are peste toate celelalte creaturi, se înfăptuiește ca posesie, obținută în funcție de o instinctivitate mai șireată decât cea a leului și a tigrlui, dar identică din punct de vedere al dinamicii: orgoliu, violență, sex (sau «Uzura, Desfrânarea și Puterea»,¹⁰ cum spune Eliot în *Cori da „La Rocca”*).

Răspunsul la întrebarea pusă («Dacă Dumnezeu este tot, atunci eu ce sunt?»), adică problema ființei omului, cum se poate rezolva? Nu e doar o problemă filosofică, e în primul rând o problemă de conștiință de sine, adică o problemă a eului, a persoanei: e în joc ce anume e persoana, și e în joc în fiecare gest uman, în fiecare experiență, în care realul se remarcă în fața rațiunii. Dar dacă omul irosește conținutul experienței, spunând fie că nu e nimic, fie că e parte indistinctă din existența totală, atunci nu există nimic în afară de el, el este unicul său stăpân. Însă, dacă nu are puterea, dacă nu este el stăpânul, e sclavul puterii altcuiva, oricine ar avea-o: astfel fiul poate fi sclavul tatălui și al mamei, femeia sclava bărbatului, cetățeanul sclavul Statului, al Regiunii, al Județului sau al Primăriei, și cu cât se aparține mai mult unei societăți mici, restrânse, cu atât mai mult se depinde de cel care deține puterea în această societate.

Revenim așadar la întrebarea: «Dacă El e totul, eu ce sunt?». Adică, dacă Ființa e Dumnezeu, că «eu sunt» ce înseamnă? Că «tu ești» ce înseamnă? Pornind de la dificultatea evidentă pe care această întrebare o determină ca rezultat imediat, nihilismul și panteismul par un răspuns la o rațiune conștientizată într-un mod nepotrivit: nihilismul, panteismul, și, în cele din urmă, puterea. Orice raport devine putere, violență, chiar și cel mai tandru posibil are un fir de violență în el. În afară de copii, poate; la cei mari, oricum, la toți e așa.

⁸ B. Pascal, *Cugetări*, Ed. Aion, Oradea 1998, p. 509, 793.

⁹ Cfr. Ps 17,12.

¹⁰ T.S. Eliot, «Corul VII», în Id., *Cori da „La Rocca”*, VII, Bur, Milano 2010, p. 101.

Ca să începem să tatonăm răspunsul corect, să vedem ce-i spune Dumnezeu lui Moise în Biblie: «Tu le vei spune: acesta este numele meu. „Eu sunt, la fel ca Cel care este, eu sunt”».¹¹ «Doar El este» (Milosz în *Miguel Mañara* surprinsese, deci, corect), și asta-l identifică pe Dumnezeu ca Mister. Dar, pe lângă asta, «eu sunt prezent», și acesta rămâne unicul adevărat mister pentru rațiune; fără acest mister, rațiunea nu gândește, fiindcă rațiunea este conștiința a realității în funcție de totalitatea factorilor săi. Deci, nihilismul și panteismul sunt o reducere, sunt negări ale rațiunii, sunt simplificări reductive, contradictorii rațiunii și cedează în fața imaginii cantitative a lucrurilor: imaginea cantitativă a ființei care derivă din experiența cotidiană, din viața mortală.

Unicul adevărat mister, așadar, este: cum de exist eu? Cum de am consistență? Cum are consistență lucrul din fața mea? Cum are consistență piatra și cum are consistență marea? Această întrebare arată nivelul ontologic – nu etic – al problemei. În schimb, raționalismul nihilist sau panteist a exacerbât impactul etic al problemei, reducând totul la afirmarea omului; și afirmarea omului este o hybris, e o violență față de sine și față de misterul lumii. Inclusiv Biserica, fiind atacată de raționalism, în fața poporului și în propria teologie a susținut etica, considerând ontologia ca fiind o supoziție, aproape anulându-i forța generatoare.

Acestea fiind spuse, dacă suntem raționali, nu se poate să nu avem în vedere că, pentru rațiune, Misterul trebuie să fie, ca să zicem așa, «reduc» cât mai mult cu putință. Așadar, până la ce punct poate merge rațiunea, și la ce punct ajunge să fie inabordabil Misterul? În ce punct e constrânsă rațiunea să recunoască existența unei realități ultime pe care n-o poate străpunge? Ce anume din om poate fi conceput cumva – chiar în mod paradoxal – «sustras» de la dependența de Dumnezeu care îl creează? În ce punct ființa omului se «sustrage» din inevitabilitatea de a fi părtaș (nu «parte») la Ființă? În ce punct se poate concepe eul ca fiind independent de Ființa din care derivă? În ce punct? În *libertate!* Tot restul e „atacabil” de către rațiune, poate fi înțeles de către rațiune. Deoarece faptul că firul de păr nu se creează de la sine îi e evident rațiunii, că floarea nu se creează singură, că eu nu îmi dau viață singur îi e evident rațiunii. Dar cum acționează Misterul care creează floarea? Cum mă face?

Chiar și mai radical, cum poate Misterul să creeze ceva care nu se identifică cu Sine însuși? Acesta e adevăratul mister!

Așadar, totul este comprehensibil, cu excepția unui singur lucru care rămâne încă pe dinafară, care pentru rațiune e în afara lui Dumnezeu: libertatea. Libertatea e unicul lucru care i se pare rațiunii că e în afara lui Dumnezeu. Ființei ca atare nu i se poate nici adăuga, nici lua nimic: libertatea însă pare că i-ar sustrage ceva misterului Ființei, lui Dumnezeu.

Dar libertatea ce e? Să pornim de la experiență, așa cum ne-am obișnuit să facem. Libertatea este satisfacerea unei dorințe. Fenomenul care mă face să spun: «Sunt liber», e satisfacție. Fenomenul care definește libertatea este, așadar, satisfacerea totală a ființei mele, răspunsul la setea mea. Libertatea este exigență de satisfacție totală. De aceea este adaptare la Ființă, adică adeziune la Ființă. Dacă Ființa, Dumnezeu, e totul, libertatea este a recunoaște că Dumnezeu e totul. Misterul a vrut să fie recunoscut de libertatea noastră, a vrut să genereze propria recunoaștere.

Dar în însuși Dumnezeu recunoașterea e dată de către Fiul, de ceea ce ne-a fost „dictat” ca și Cuvânt. Pentru Isus Cristos, Dumnezeu este Tată, și pentru Tată, Isus Cristos este Fiul, așadar părtaș al Cuvântului, așa cum spune teologia despre Sfânta Treime. În persoana sa, în comportamentul său față de Tatăl, se revelează Misterul ca Trinitate. A accepta iubirea creează reciprocitate, generează reciprocitate. Asta, în Mister, este natural. Natura Ființei s-a revelat în Isus din Nazaret ca iubire într-o prietenie, cu alte cuvinte ca iubire recunoscută. Astfel, oglinda Tatălui este Fiul, Cuvântul infinit, și în infinita misterioasă perfecțiune a acestei recunoașteri, în care vibrează pentru

¹¹ Cfr. Es 3,14.

noi infinita misterioasă frumusețe a originii ființei, a Tatălui (*Splendor Patris*), continuă forța creatoare misterioasă a Spiritului Sfânt.

Acum, eul, eul uman, făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, reflectă în mod original misterul Ființei unice și trinitare tocmai în dinamismul libertății, a cărei legi va fi așadar iubirea, iar dinamismul în care se joacă această iubire nu va putea fi decât o prietenie.

Rămâne însă un punct care pentru rațiunea mea este mister: cum de Dumnezeu a dorit ființa părtașă, și cum aceasta din urmă nu limitează, nu îngrădește în granițele sale Ființa, nu îi fură nimic Ființei?

Acesta e punctul central al Misterului: cum de ființa părtașă nu îi fură nimic Ființei?

4. A cere să fii

Având în vedere că este libertate, natura ființei părtașe se exprimă – să folosim imediat marele cuvânt – ca *rugăciune*.

Dacă libertatea e recunoaștere a Ființei ca Mister, raportul ființei părtașe cu Dumnezeu e doar rugăciunea. Tot restul face Dumnezeu.

În rugăciune Misterul persistă în continuare, rezisă ca explicație ultimă; în rugăciune și în cerere, fiindcă rugăciunea este cerere, «cerere de a fi». Dumnezeu vrea să existe cineva care să ceară să fie, care să spună atât de mult, atât de sincer că El este totul, încât să-i ceară ceea ce deja i-a dat: participarea la Ființă.

Dacă ființa creată este ființa părtașă, libertatea stabilește rugăciunea ca fiind unica manifestare a acestei ființe: tot ceea ce face ființa părtașă este, în sine, rugăciune, adică cerere. Chiar și în ceea ce înțelege și simte, eul rațional adoră Misterul, se află în fața Misterului. Nu «în fața», ci «înăuntrul» Misterului. Dacă e rugăciune și cerere, atunci înăuntrul Misterului se află și libertatea.

A cere, așadar, ce anume? A cere să fim; a cere Ființa, Misterul. Natura ființei părtașe se exprimă ca rugăciune, care în mod esențial e cerere, cerere de a fi. Dar ce anume ar putea cere? Ca ființa să devină totală în sinea ei, în tot ceea ce face. În existență, adică în cantitatea de ființă care îi este comunicată, care o constituie, în tot ceea ce face (pentru că ființa eului se realizează în acțiune: «Fie că mâncați, fie că beți, fie că dormiți, fie că sunteți treji, fie că sunteți în viață, fie că muriți»),¹² ființa părtașă recunoaște că Dumnezeu este totul, că totul e făcut de Dumnezeu. *Omnis creatura Dei bona*: toate lucrurile sunt bune.¹³ Totul e Dumnezeu. Dumnezeu este totul.

Din punct de vedere pozitiv, «Dumnezeu este totul», și libertatea este a recunoaște că Dumnezeu este totul; din punct de vedere pasiv, ca să zicem așa, din partea nimicului, «totul e Dumnezeu». Aceasta e morala creștină. Morala creștină coincide cu această recunoaștere care, într-adevăr, se demonstrează în punctul în care Misterul devine și mai mister, imposibil de atacat chiar și de către imaginație, de către fantezia omului.

5. Alegerea înstrăinării

Contrarul a ceea ce este adevărat, drept și bun e păcatul.

Acesta, în orice acțiune și în orice raport, la orice nivel s-ar poziționa și ori de care ar fi el, înseamnă a nu recunoaște că Dumnezeu este totul, ca scop și ca metodă. În raport, păcatul înseamnă

¹² Cfr. 1Cor 10,31; 1Tes 5,10.

¹³ 1Tim 4,4.

a nu trăi totul ca afirmare a lui Dumnezeu. Păcatul este a nu-l recunoaște pe Dumnezeu ca origine totală, din care derivă scopul și metoda fiecărei acțiuni. «Doar El este». Atunci nimic nu e al nostru.

Dacă acest lucru devine obiecție, e doar datorită unui venin pus în noi de către «tatăl minciunii»: și această obiecție e idolatrie față sine însuși.

În Biblie, într-adevăr, idolatria e sinonim ultim cu păcatul. «Tatăl minciunii» (cum va spune Isus despre diavol) acționează pentru a răspândi posibilitatea rațională a idolatriei.

Noi putem doar să zicem: păcatul este orice acțiune în care posibilitatea de a spune: «Dumnezeu e totul» devine obiecție, păcatul este oricare aspect al acțiunii care ar putea să nu fie coerent cu «Dumnezeu este totul».

Astfel omul, fie încearcă să se sustragă, să se ascundă din calea prezenței Ființei (la fel ca primii doi, la început, Adam și Eva), fie, în ultimă instanță, se lasă pradă disperării: «Vor spune munților „Acoperiți-ne!” și dealurilor „Cădeți peste noi!”»,¹⁴ în cea din urmă zi.

În locul familiarității cu Dumnezeu, care se plimbă cu Adam și Eva în aerul serii, avem posibilitatea de a *alege înstrăinarea*. În loc de a merge cu El, Adam și Eva au urmat un străin, ceva străin însăși experienței lor, au urmat străinul, tatăl minciunii, Satana, a cărui unică definiție este aceea de «a fi contra». Libertatea lui se existențializează prin «a fi contra»: nu prin demonstrarea faptului că Dumnezeu nu e totul, ci prin faptul că e contra evidenței că Dumnezeu e totul. Aceasta e natura lui, la fel ca natura oricărui păcat. Contra evidenței, contra a ceea ce arată experiența, Satana, la fel ca ispita, face ca Ființa să pară sursa minciunii și a răului, ca o viziune iluzorie. Astfel tatăl minciunii își demonstrează minciuna. De aceea, în experiența umană apare ca fiind ceva contra adevărului și a binelui omului: ca un *străin*, pentru că Adam și Eva nu știau că acela era diavolul, sub înfățișarea unui șarpe era un străin, străin experienței lor.

Omul, revoltându-se, aderă la o realitate străină de ființa sa, aderă la «lume», cum spune Isus, adică la suma puterii, care are o formă normală (la fel cum șarpele lui Adam și Eva are forma normală a unui animal), dar în interior nu e ceea ce spune că este, nu e ceea ce arată că ar fi, în interior «nu e». Inclusiv Satana este o ființă părtașă lui Dumnezeu, drept pentru care e a lui Dumnezeu; și tocmai neacceptarea, nerecunoașterea acestui lucru, îl face nefericit pe Satana și, deci, pe omul păcătos.

Asta explică, pe de-o parte, de ce acela care trăiește în sensul unei morale concepute ca recunoaștere a lui Dumnezeu este pe deplin bucuros, găsește de-a dreptul bucurie și, oricum, pace chiar și în situațiile cele mai triste. Pe de altă parte, cel care-l urmează, cel care cedează în fața tatălui minciunii, în fața diavolului, care nu recunoaște că Dumnezeu este totul, deși a fost creat de el, cel care cedează în fața unui străin este victimă, sclav și victimă, a unui principiu care-l urăște, care nu-l iubește, și care este lumea: devine sclavul lumii, și, cu cât înaintează mai mult în carieră, cu atât devine mai evidentă această sclavie. «Uitați cât de mulți stăpâni au cei care nu vor să aibă pe unicul Stăpân»,¹⁵ spune sfântul Ambrozie.

¹⁴ Os 10,8.

¹⁵ «*Quam multos dominos habet qui unum refugerit*» (Sfântul Ambrozie, «Epistulae extra collectionem traditae, 14,96», în *Tutte le opere di sant' Ambrogio - Discorsi e Lettere II/III. Lettere (70-77)* [Opera sfântului Ambrozie – Discursuri și Scrisori II/III. Scrisori (70-77), n. tr.], Biblioteca Ambroziană – Città Nuova Editrice, Milano – Roma 1988, p. 312-313).

«CRISTOS TOTUL ÎN TOATE»

1. Natura și destinul omului

«Cristos e totul în toți».¹⁶ Această propoziție a sfântului Paul merită să fi fost citată de sfântul Maxim Confesorul în lucrarea sa intitulată *Mistagogia*. «Cristos», spune, «este [...] totul în toți, El care cuprinde totul în sinea sa, după puterea unică, infinită și preaînțeleaptă a bunătății sale – ca un centru spre care converg [toate] liniile – astfel încât creaturile lui Dumnezeu cel unic să nu fie străine și în dușmănie unele față de altele, ci să aibă un loc comun în care să-și arate prietenia și pacea».¹⁷ Este sinteza originii a tot ceea ce gândim și simțim în convingerea noastră de credință.

Mai ales, propoziția sfântului Paul. Dacă «Dumnezeu e totul în toate», ce anume înseamnă «Cristos e totul în toți»? Teologia încearcă adesea să considere identice aceste două afirmații, înlocuind în prima «totul» cu «toți». Dar, în Prima Scrisoare către Corinteni (15,28) spune: «Iar când toate îi vor fi supuse, atunci și el, Fiul, se va supune celui care i-a supus lui toate, pentru ca Dumnezeu să fie totul în toți [*hina ê(i) ho theós pánta en pásin*]».¹⁸ Grecesul *en pásin* e atât masculin, cât și neutru. În acest caz, însă, având în vedere contextul formulării sfântului Paul, termenul nu poate fi tradus decât la genul neutru: «Toate îi vor fi supuse [...] i-a supus toate, pentru ca Dumnezeu să fie totul (*pánta*) în toate (*en pásin*)». «Dumnezeu totul în toate» este versiunea nu doar posibilă, ci necesară, ținând cont de contextul ultim și mai total al formulării.

În Scrisoarea către Coloseni (3,11) apare cealaltă formulare: «Nu mai este nici grec, nici iudeu, nici circumcizie, nici necircumcizie, nici barbar, nici scit, nici sclav, nici liber, ci Cristos care este totul în toți» (*allá tá pánta kái en pásin Christós*). Aici *en pásin* e un masculin plural; contextul subliniază acest lucru și îl motivează și, deci, traducerea corectă este «totul în toți».

Diferența are o semnificație esențială.

În primul rând, «Cristos totul în toți» este, în valoarea sa ontologică, legătura dintre misterul persoanei lui Cristos și natura și destinul persoanei oricărui om: aceasta este valoarea reală, ontologică, a lui «Cristos totul în toți». De aceea, Isus, la ultima sa cuvântare înainte de moarte, la Cina cea de taină, adresându-i se Tatălui, spune: «Mi-ai dat putere asupra oricărei făpturi umane [literalmente: „fiecare carne”] pentru ca eu să dau viață veșnică tuturor celor pe care tu mi i-ai dat».¹⁹

Dar, în al doilea rând, «Cristos totul în toți» înseamnă că Cristos, nu doar din punct de vedere ontologic, dar și datorită autoconștiinței omului, este sursa originară, exemplul ultim și potrivit pentru ca omul să conceapă și să trăiască raportul său cu Dumnezeu (Creatorul) și cu celălalt om (creatură), raportul său cu cosmosul, cu societatea și cu istoria.

2. A-l imita pe Cristos

De ce raportul cu Dumnezeu este raport cu Isus? Pentru că Isus este dezvăluirea, revelarea lui Dumnezeu ca Mister, a Trinității ca Mister. De aceea «morală» pentru om este imitarea

¹⁶ Col 3,11.

¹⁷ Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, I.

¹⁸ 1Cor 15,28.

¹⁹ Cfr. In 17,2.

comportamentului lui Isus Cristos, a omului Isus, a lui Isus om-Dumnezeu, om în care Dumnezeu este.

El este pentru toți Învățătorul (*Magister adest*: «Învățătorul este aici».²⁰ «Voi să nu vă numiți Rabbi: fiindcă unul singur este Învățătorul vostru»²¹), Învățătorul ce trebuie descoperit, ascultat și urmat: «Ferice de cei care mai degrabă ascultă Cuvântul lui Dumnezeu și-l pun în practică».²² Imitarea lui Cristos înseamnă cunoașterea adevărului, practicarea adevărului pentru toți oamenii.

Isus Cristos continuă să existe în istorie, în toate vremurile, în cadrul misterului Bisericii, Corpul său, alcătuit din toți cei pe care Tatăl i-a pus în palmele ei, cum spune El însuși, și cu care, prin puterea Spiritului său, s-a contopit prin Botez, ca și cum i-ar fi membre ale propriului Corp. Magisterul lui Cristos este – și de aceea conicide cu – cel al Bisericii, pentru că de către aceasta este citit și simțit în mod autentic.

Aici aș vrea să fac o observație. Ceea ce am spus mai devreme despre putere e valabil, ca aspect amețitor, pentru autoritate așa cum ar putea fi ea trăită în Biserică. Dacă ea nu este paternă, și deci maternă, poate deveni izvor de echivoc suprem, instrument subtil și distructiv în mâna minciunii, a lui Satana, tatăl minciunii.²³ În schimb, întotdeauna, într-un mod cutremurător, autoritatea Bisericii trebuie mereu ascultată în ultimă instanță, paradoxal.

Din punct de vedere instituțional, ea trebuie urmată întrucât ceea ce spune este instrument și mijloc al Tradiției, întrucât, cu alte cuvinte, din punct de vedere formal e ortodoxă în credință și devotată autorității Papei la nivel de practici. De aceea, din punct de vedere instituțional, autoritatea este forma contingentă pe care prezența lui Isus cel înviat o folosește ca expresie operativă a prieteniei sale cu omul, cu mine, cu tine, cu fiecare dintre noi. Acesta este aspectul cel mai impresionant al misterului Bisericii, care lovește cel mai mult omul în amorul propriu, în rațiunea însăși a omului.

Semnificația imitației lui Cristos, a imitării lui Cristos, e pentru toți oamenii, dar inițial și în primul rând este pentru cei botezați, pentru credincioși, indicată în mod autentic de către Biserică. Biserica este, așadar, izvorul cu care se compară toată morala, definirea moralei vieții ca și conștiință a datoriei și năzuință a împlinirii acesteia, în lumina conștiinței lui Cristos, unicul învățător al umanității (*Unus est enim Magister vester*)²⁴. În Botez, gestul fundamental prin care, în viața Bisericii, un om devine immanent misterului lui Cristos, ia naștere «făptura cea nouă».²⁵ Aceasta este ontologia cea nouă, ființa nouă, părtașia nouă, inimaginabilă, la Ființă, la Ființă ca Mister. De aici se naște morala cea nouă.

Dar cum se poate să-l imităm pe Cristos, pe omul Isus din Nazaret, în infinia diferență a misterioasei identități a fiecărui om care crede în El? Ce identitate misterioasă trăiește în fiecare om care crede în El!

Isus este omul pe care Spiritul lui Dumnezeu l-a făcut să se nască – la fel ca pe fiecare om – dintr-o femeie, l-a făcut să trăiască și să moară ca fiul unei mame; eul său, personalitatea lui s-a identificat cu natura însăși a Misterului, astfel încât ceea ce s-a putut cunoaște și se poate cunoaște din Mister a fost revelat de către El în mod imediat.

Astfel am aflat că omul Isus este immanent Cuvântului lui Dumnezeu, Fiu al Tatălui. Drept pentru care, imitarea lui Cristos e posibilă dacă omul se recunoaște pe sine ca «fiu adoptiv» al lui

²⁰ In 11,28.

²¹ Cfr. Mt 23,8.10.

²² Cfr. Lc 11,28.

²³ Cfr. In 8,44.

²⁴ Mt 23,8.

²⁵ Gal 6,15; cfr. 2Cor 5,17; Ef 4,23; Col 3,9-10; Gc 1,18; 1Pt 1,23.

Dumnezeu ca Tată, în mod misterios părtăș la natura lui Dumnezeu, ales de Isus, om-Dumnezeu, să fie parte din El prin misterul botezimal, transformat în membru al Trupului Său.

Pentru toate acestea Biserica folosește definiția «fiu adoptiv», a fost inspirată de Spiritul lui Isus să numească „adoptivă” filiația noastră. «Dar când a venit împlinirea timpului, Dumnezeu l-a trimis în lume pe Fiul său, născut din femeie, născut sub Lege, ca să-i răscumpere pe cei care sunt sub Lege ca să primim înfierea. Și pentru că sunteți fii, Dumnezeu l-a trimis pe Spiritul Fiului său în inimile noastre, care strigă: „Abbá, Tată!”. Așa încât nu mai ești sclav, ci fiu; iar dacă ești fiu, ești și moștenitor prin Dumnezeu, comoștenitor cu Cristos». ²⁶ De aceea Apocalipsul spune la sfârșit: «Cel care învinge [cel ce-l va urma pe Cristos în cruce, în acea cruce care-l conduce până la Înviere și până la stăpânirea lumii întregi] va moșteni acestea. Eu îi voi fi lui Dumnezeu, iar el îmi va fi fiu». ²⁷ Aici vorbește despre om, despre omul chemat și credincios chemării. ²⁸

Dacă pentru om morala înseamnă a-l urma pe Cristos, să ne întrebăm acum: care este comportamentul lui Cristos față de Dumnezeu, față de om ca aproape, adică față de cealaltă creatură a Tatălui, față de societate și, deci, față de istorie, față de întreaga istorie a umanității?

3. Dumnezeu e Tată

Înainte de toate, comportamentul lui Isus, al omului-Dumnezeu față de Dumnezeu, e complet marcat de recunoașterea că Dumnezeu, Misterul, este *paternitate*. În conștiința lui Isus trăiește totalitatea intruziunii Tatălui, a «Dumnezeului care este totul în toate». «Adevăr, adevăr vă spun: Fiul nu poate face nimic de la sine dacă nu-l vede pe Tatăl făcând, căci tot ce face el, face și Fiul la fel. Pentru că Tatăl îl iubește pe Fiul și îi arată toate câte le face și-i va arăta lucruri și mai mari decât acestea, ca să vă mirați». ²⁹

Isus îl introduce pe om în recunoașterea acestei paternități, a familiarității supreme cu Misterul care îl constituie, care face toate lucrurile. «Când vă rugați», spune Isus, «nu spuneți multe ca păgânii care cred că vor fi ascultați pentru vorbăria lor! Așadar, să nu vă asemănați cu ei, căci Tatăl vostru știe de ce aveți nevoie înainte ca să-i cereți! Voi, deci, să vă rugați așa: „Tatăl nostru care ne ești în ceruri” [adică în profunzimea radicală, generativă a lucrurilor]». ³⁰

«Eu sunt», va spune Isus despre sine, «calea, adevărul și viața. Nimeni nu vine la Tatăl decât prin mine. Dacă m-ați cunoscut pe mine, îl veți cunoaște și pe Tatăl meu; de pe acum îl cunoașteți și l-ați văzut”. Filip i-a zis: „Doamne, arată-ni-l pe Tatăl și ne este de ajuns!”. Isus i-a spus: „De atâta timp sunt cu voi, și tu nu m-ai cunoscut, Filip? Cine m-a văzut pe mine l-a văzut pe Tatăl”.» ³¹

Domnul singur, Misterul care face toate lucrurile și tot timpul în care există lucrurile, în care subzistă lucrurile, devine familiar pentru noi prin Isus (om ales de El și făcut parte, adică părtăș imediat la natura sa divină, la natura Misterului însuși). În acest om noi vedem definindu-se ceea ce, din punct de vedere uman, ar fi o aroganță să definești (ar putea fi expresie a unei culmi a dorinței, a dorinței originare a propriei conștiințe, dar cât de incert ar fi, cât de rar și incert și plin de eroare, de motiv sau de criteriu fugar al gândirii omului!): Dumnezeu este Tată, Misterul e

²⁶ Gal 4,4-7; cfr. Rm 8,14-17.19-23; Gal 3,26.

²⁷ Ap 21,7.

²⁸ Cfr. Ef 1,5; Evr 2,10; 12,5-8.

²⁹ In 5,19-20; cfr. Lc 2,49.

³⁰ Mt 6,7 și urm.

³¹ In 14,6-9.

partern. Ce există mai familiar decât pozitivitatea radicală, decât binele al cărui izvor e tatăl la nivelul experienței umane?

4. Comportamentul lui Isus față de Tatăl

Care este, așadar, comportamentul lui Isus față de Tatăl? Dacă El ne revelează mai ales că Dumnezeu este Tată, că Misterul e Tată, cum decurge comportamentul său față de El?

a) Isus subliniază forța creatoare a acestui Tată, a acestui Mister ca Tată: este comportamentul față de un tată care este *Creatorul*. El este Creator al unei existențe umane care e parcurs către o perfecțiune, este Creator al unei vieți umane care e slăbiciune, fragilitate, incoerență și vertij, este Creatorul a toate acestea, inclusiv a toate acestea, inclusiv al faptei sale care se află în aceste condiții, El este Mântuitorul, răscumpărătorul.

Cristos i se adresează Tatălui în calitate de Creator.

El este primul om care conștientizează, în mod adecvat și perfect, că întregul său conținut de om este prezență a Tatălui. Meditând unele capitole din Evanghelia după sfântul Ioan (cum ar fi al cincilea, al șaselea, al șaptelea și al optulea) ne dăm seama că în cuvintele lui Cristos există un gând predominant: El face ceea ce vrea Tatăl. El îl vede pe Tatăl, El nu face nimic altceva decât ce-l vede pe Tatăl făcând. Când vedea pasărea căzând, când observa crinii de pe câmpuri, grânele, firele de păr de pe capul oamenilor, ce anume îi dădea certitudinea de a folosi din toate prilejul pentru a ajunge la semnificația lumii, la sensul vieții sale? Ceea ce făcea să înflorească atare certitudine era raportul său cu Tatăl, compania Tatălui.³²

Pentru noi, a-l imita pe Isus înseamnă, deci, a trăi înainte de toate religiozitatea fiecărui gest. Această primă flexiune, acest punct incontestabil al moralei e clar pentru noi: a trăi religiozitatea în fiecare gest. Sfântul Paul o spune de mai multe ori: «Fie că veghem, fie că dormim, să trăim împreună cu El»;³³ «Fie că mâncați, fie că beți, fie că faceți altceva, toate să le faceți spre gloria lui Dumnezeu!»,³⁴ sau pentru gloria lui Cristos, deoarece Dumnezeu ni se comunică prin cuvântul lui Isus, prin persoana lui Isus.

Legea dinamică a existenței este, pentru Cristos, ascultarea (a trăi totul pentru rațiunile Altuia); pentru noi, această ascultare se exprimă cel mai mult prin ofertă. Oferta este a recunoaște că, la fel ca Dumnezeu, tot așa Cristos este *substantia* întregii vieți, adică, este consistența și sensul, adică valoarea, a raportului dintre om și orice situație din viață. Valoarea raportului dintre om și orice situație din viață este Cristos, despre orice raport ar putea fi vorba. Sensul este Cristos: de aceea ascultarea, oferta înseamnă a trăi pentru rațiunile care converg în cuvântul Cristos, așa cum Cristos trăiește pentru rațiunile Tatălui. De aici, așadar, religiozitatea fiecărui gest, a fiecărei acțiuni, a fiecărui raport.

b) În al doilea rând, comportamentul lui Isus este față de Dumnezeu Tatăl ca *perfecțiune supremă*, și asta caracterizează viața ca o tensiune continuă spre El: «Fiți desăvârșiți precum Tatăl vostru ceresc este desăvârșit!». ³⁵ Drumul de perfecționare este sensul existenței omului. Scopul

³² Cfr. L. Giussani, *Alla ricerca del volto umano [În căutarea chipului pierdut*, n. tr.], Bur, Milano 2007, p. 59 e 79.

³³ 1 Tes 5,10.

³⁴ 1 Cor 10,31.

³⁵ Mt 5,48; cfr. Lc 6,36.

existenței este ca creatura să trăiască viața cât mai mult posibil ca tensiune spre perfecțiunea Misterului.

Astfel, moralitatea e trăită nu ca o definiție a unei măsuri sau a unor legi, ci ca tensiune spre imitarea lui Cristos și spre consecințele ei: «Mai înainte de a trece cerul și pământul, nicio iotă și nicio linioară nu va trece din Lege».³⁶ «Să nu socotiți că am venit să desființez Legea sau Profeții! Nu am venit să desființez, ci să împlinesc»,³⁷ adică, în această tensiune, pentru a o face posibilă. «Oricine are această speranță în el devine curat, așa cum el este curat»;³⁸ aceasta e moralitatea ca tensiune continuă spre imitarea lui Cristos în ascultarea sa față de Tatăl.

În ce sens «nu am venit să desființez, ci să împlinesc», adică pentru a face posibil? Tensiunea e ca expresia ultimă și permanentă a libertății către «Dumnezeu care e totul în toate». De fapt, e un har ca această tensiune să devină coerență în om. Firul moralității, este, deci, cererea sinceră a acestui har. Cererea sinceră este forma fundamentală a rugăciunii: e cerșirea. Ca cea a vameșului: «Doi oameni au urcat la templu ca să se roage: unul era fariseu, iar celălalt, vameș. Fariseul, [stând] în picioare, se ruga în sine astfel: „Dumnezeule, îți mulțumesc că nu sunt ca ceilalți oameni: hrăpăreți, nedrepti, adulteri, sau chiar ca vameșul acesta. Eu postesc de două ori pe săptămână, dau zeciuială din ceea ce câștig”. Vameșul, în schimb, stând departe, nici măcar nu îndrăznește să-și ridice ochii spre cer. Își bătea pieptul, zicând: „Dumnezeule, îndură-te de mine păcătosul!”. Vă spun că a coborât la casa lui îndreptățit mai degrabă acesta decât celălalt; căci oricine se înalță pe sine va fi umilit, iar cel care se umilește va fi înălțat».³⁹

Celui care spune «eu sunt în stare», «eu am puterea», «eu am forța», i se va demonstra că nu de la sine, ci numai de la un Altul, de la care cere, le va putea avea pe toate acestea.

În sfârșit, în morală cererea și cerșirea predomină asupra reușitei intenției: ar fi îngâmfare, o non-intenție, dacă nu ar fi cerere. Ce mare adevăr ne repropune această parabolă din Evanghelie!

c) Ca ultim punct să vedem comportamentul lui Isus față de Dumnezeu Tatăl ca Mântuitor, și, deci, ca *îndurare*.

«Într-adevăr, [atât de mult] a iubit Dumnezeu lumea, încât l-a dat pe Fiul său, unul născut, ca oricine crede în el să nu piară, ci să aibă viața veșnică».⁴⁰ Deci semnificația acestui Fiu, a acestui Cuvânt devenit trup, identificat cu un om născut dintr-o femeie, este aceea de a dezvălui pe deplin iubirea Misterului, iubirea pe care Misterul o are pentru creația sa: aceea de a dezvălui pe deplin iubirea lui Dumnezeu Tatăl.

Cristos, acest om născut la Betleem, care a trăit la Nazaret, în acel moment precis și trecător al istoriei, este Destinul nostru devenit prezență și companie, este misterul lui Dumnezeu devenit prezență și companie perpetuă, pentru toate timpurile creaturii sale. «Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul lumii»;⁴¹ afirmație supremă a Creatorului ca iubire.

În Isus se dezvăluie raportul lui Dumnezeu cu creatura sa sub forma iubirii și, deci, a îndurării.

Ce anume ar putea adăuga cuvântul îndurare la cuvântul iubire, sau iertare, e greu de înțeles, deoarece la cuvântul iubire nu se poate adăuga nimic; dar percepției noastre asupra semnificației acestui cuvânt, cuvântul îndurare îi adaugă factorul Misterului, drept pentru care toate măsurile

³⁶ Mt 5,18.

³⁷ Mt 5,17.

³⁸ 1In 3,3.

³⁹ Lc 18,10-14.

⁴⁰ In 3,16.

⁴¹ Mt 28,20.

noastre și închipuirile sar în aer. Îndurarea este poziția Misterului, arată poziția Misterului față de orice slăbiciune, greșală și uitare umană: Dumnezeu, în fața oricărei erori a omului, îl iubește.

Acceptarea acestei îndurări, recunoașterea acestei îndurări este suprema moralitate, apogeul moralității; această acceptare este profunzimea autenticității recunoașterii pe care omul, libertatea omului, o împlinește față de Mister, față de Mister ca origine a toate, a lui «Dumnezeu totul în toate».

Nu e posibil a cerși ceva de la Dumnezeu Tatăl decât sub forma abandonării în mâinile unei îndurări.

5. De la prietenie, la moralitate

Pe scurt, comportamentul lui Isus față de Dumnezeu Tatăl este recunoașterea și acceptarea Misterului ca Îndurare. *Deci, raportul dintre Isus și Tatăl reprezintă înfăptuirea supremă a prieteniei.*

Isus ca om recunoaște și acceptă să fie El îndurarea Tatălui. Astfel El acceptă să moară: «Tată, iartă-i căci nu știu ce fac».⁴²

Așa cum pentru omul Isus ascultarea față de Tatăl reprezintă sursa și apogeul virtuții, tot așa pentru om, moralitatea se naște ca simpatie prevalentă, irezistibilă față de o persoană prezentă: față de Isus. Dincolo de toate – atractivitate, durere și delict – atașamentul față de Isus predomină. Atunci, moralitatea omului se naște ca prietenie cu Dumnezeu Mister și, deci, cu Isus, prin intermediul căruia și în care Misterul se dezvăluie, se revelează, se comunică.

Prietenie adevărată este fiecare raport în care nevoia celuilalt e împărtășită la nivelul semnificației sale ultime, adică e împărtășită în acel destin spre care suscită orice nevoie și care constituie sfârșitul setei și a foamei omului. Pentru om, a accepta iubirea care se exprimă în voința lui Dumnezeu, a Misterului, care, întrupându-se în Isus acceptă moartea, moartea sa pentru toți fiii, este izvorul moralității, care se naște, într-adevăr, ca prietenie cu Dumnezeu. Așa cum pentru Isus moralitatea se naște din acceptarea faptului că este subiectul propriu al îndurării Tatălui – El acceptă acest Mister care I se comunică, îl acceptă murind pentru oameni – tot așa pentru om, pentru fiecare om, moralitatea se naște ca prietenie cu El, cu Dumnezeu în Isus.

Moralitatea se naște ca prietenie cu Dumnezeu ca Mister, și, deci, cu Isus. Raportul omului cu Dumnezeu ca Mister, și, deci, cu Isus pornește și se împlinește, în toată măreția sa, în toată simplitatea sa, în tot adevărul său și în toată siguranța sa, în *da-ul* pe care sfântul Petru i l-a spus lui Isus care l-a întrebat: «Simone, mă iubești tu?».

Datorită *da-ului* lui Petru, moralitatea este surpriza unei Prezențe la care se aderă, astfel încât toată viața tinde să fie concepută de ea, la nivel de detalii, în totalitatea ei, așa încât să fie pe placul chipului acelei Prezențe. Drept pentru care, moralitatea, pentru creștin, este o *adeziune iubitoare*.

6. Lumină, forță și ajutor pentru om

Să vedem acum mai detaliat comportamentul lui Isus față de celălalt, adică față de om ca aproape. Pe scurt, comportamentul lui constă în împărtășirea vieții omului, propunându-se ca sursă de lumină, adică de claritate și adevăr, de forță și de ajutor.

⁴² Lc 23,34.

a) Ca sursă de *lumină*: «Lumina adevărată care, venind în lume, luminează pe orice om»⁴³ sau, așa cum Isus va spune la Cina cea de taină: «Am revelat numele tău oamenilor pe care tu mi i-ai dat din lume. Ai tăi erau și mi i-ai dat, iar ei au ținut cuvântul tău. Acum au cunoscut că tot ce mi-ai dat este de la tine, căci cuvintele pe care mi le-ai dat, le-am dat lor».⁴⁴

De aceea, pentru noi, pentru omul pe care El îl alege, valorile cu care trebuie să judecăm sunt cele care țin cont de vorbele Cuvântului pentru că sunt prezența lui Isus: pentru că este Prezență acum. Dar aceasta este comunitatea Bisericii de care aparținem; ea este chipul acelei Prezențe, sau acel ceva în care chipul acelei Prezențe devine sensibil, devine *semn*, dar un semn care conține acel ceva al cărui indiciu este. Comunitatea Bisericii este locul în care evenimentul prezenței lui Cristos se reînnoiește, e nou, renaște.

Metoda pe care Misterul a folosit-o ca să se dăruiască, pentru a i se revela propriei creaturi, este metoda sacramentală: semn care conține Misterul al cărui indiciu este. Comunitatea Bisericii este înfățișarea acestui semn, este înfățișarea vizibilă a acelu chip; este veșmântul acelei Prezențe, cum era veșmântul lui Isus pentru copiii mici care stăteau pe lângă El. Cei mici mici, de patru-cinci ani, care-l încercuiau și i se agățau de picioare, își băgau nasul printre veșmintele sale, și nu-i vedeau fața, nu-i rețineau fața, nici măcar n-o vedeau, poate. Dar erau acolo, la El. Astfel că haina, tunica fără cusături cu care era îmbrăcat Isus, era mai prezentă în ochii copiilor decât chipul lui. În mod similar, pentru noi, Isus se face vizibil, perceptibil în comunitatea eclezială ca și cum aceasta ar fi veșmântul prin care micimea noastră ia legătura cu prezența sa reală.

A asculta vocea autorității, adică a Papei și a documentelor oficiale ale Bisericii, e ca antidotul pentru beția cu sloganele mass-mediei.

«Nu vă conformați lumii acesteia, ci schimbați-vă prin înnoirea minții, ca să discerneți care este voința lui Dumnezeu, ce este bun, ce este plăcut, ce este desăvârșit!».⁴⁵ Un mare persecutat al Cehoslovaciei de acum câteva zeci de ani, părintele Josef Zvěřina,⁴⁶ cita, în *Scrisoarea către creștinii din Occident*⁴⁷ acest fragment din Scrisoarea sfântului Paul către Romani.

Judecata care determină faptele și zilele umane este cunoașterea adevărului prin Biserică întrucât ea e prezență a Adevărului. Nu Biserica «teologilor», ci Biserica sacramentelor, a cuvântului Papei și a episcopilor în măsura în care sunt uniți cu el, Biserica celor care recunosc, în umilința și suferința marii așteptări (care învinge suferința prin bucuria speranței), cuvântul Papei și a episcopilor, care călăuzesc această realitate de Biserică adevărată.

Poate că în anumite momente din viața lui Isus, vreo femeie pioasă sau vreun discipol mai evoluat și mai sensibil din punct de vedere uman o fi spus: «Bietul Isus!». Prin analogie, noi putem spune, cu aceeași pioșenie, datorită aceluiași motiv și din aceleași cauze: «Biata Biserică!». Nu ca o judecată negativă, ci ca o constatare melancolică, și totuși plină de certitudinea Învierii în viața Bisericii de azi.

b) Isus ca sursă de *forță*: «Fără mine nu puteți face nimic».⁴⁸ Cine știe cum o fi simțit propoziția asta apostolii în seara aceea, la cina aceea cea din urmă, în acea seară care era deja atât de plină de tremur și groază: «Fără mine nu puteți face nimic». De aceea suntem niște cerșetori,

⁴³ In 1,9.

⁴⁴ In 17,6-8.

⁴⁵ Rom 12,2.

⁴⁶ Josef Zvěřina (1913-1990), preot, teolog și istoric de artă cehă.

⁴⁷ J. Zvěřina, «Lettera ai cristiani d'Occidente» [«Scrisoare către creștinii din Occident», n. tr.] , în *Scritti per una "Chiesa della compassione"* [Scrieri pentru o „Biserică a compasiunii”, n. tr.], îngrijit de M. Guidetti, Jaca Book, Milano 1971, p. 177-178.

⁴⁸ In 15,5.

iar forma cerșirii iluminate de Cristos este constituită de sacramele. Sacramentul, ca formă supremă de rugăciune, «trebuie să fie cererea pe care omul, chiar dacă este îngropat în propriile mizerii, o adresează lui Dumnezeu ca printr-o mică fisură de dorință de a fi eliberat».⁴⁹

c) În fine, ca sursă de *ajutor*: «Eu sunt în mijlocul vostru ca unul care slujește».⁵⁰ «Fiul Omului nu a venit ca să fie slujit, ci ca să slujească și să-și dea viața».⁵¹ Devine slujitorul tuturor, tocmai pentru că El îi dă omului energia pentru drumul către Destinul său, adică spre El.

Astfel, toate relațiile cu ceilalți în Isus sunt împărtășire. Nu există un raport corect decât în funcție de Destin: spre acest punct tinde, de fapt, orice nevoie a ființei umane, a ființei părtașe care se numește om. Când un om trăiește asta, când acceptă asta, când caută în toate relațiile destinul celuilalt, atunci toate relațiile sunt bune și în toate relațiile omul acceptă *ajutorul* care îi vine de la Mister prin celălalt, puțin sau mult, oricât ar fi; fiindcă prin intermediul celuilalt Misterul îl ajută pe om, atunci când omul trăiește relațiile – raportul cu colegul, cu celălalt – cu conștiința Destinului.

În orice raport se pornește atunci cu o ipoteză pozitivă. Sufletul tainic al fiecărui raport este prietenia: a dori destinul celuilalt, a accepta că celălalt dorește destinul meu. Dacă recunosc și accept că celălalt acționează pentru destinul meu, asta e prietenie.

Prietenia, din punct de vedere creștin, înseamnă prietenie fraternă, e prietenia cea mai familiară. Sfântul Bernard o descrie foarte frumos: «Caritatea generează prietenia, e ca un fel de mamă a acesteia [caritatea este iubirea pentru celălalt ca afirmare a destinului său bun, ca dorință de afirmare să se împlinescă destinul său drept, deoarece Cristos este Misterul din care e parte și la care participă]. E dar al lui Dumnezeu, vine de la El, fiindcă noi suntem carnali. El face ca dorința noastră și iubirea noastră să pornească de la trup. În inima noastră, Dumnezeu înscrie o iubire pentru prietenii noștri pe care ei n-o pot citi, dar pe care noi le-o putem arăta. De aici rezultă o afecțiune, mai des un *affectus*, un atașament profund, imposibil de exprimat, care face parte din categoria experienței și care îi stabilește prieteniei drepturi și obligații».⁵²

Aceasta e prietenia sfântului Petru, a lui Simon fiul lui Ioan, cu Isus, pe vremea când încă nu știa, când nu-și dăduse seama, nu devenise pe deplin conștient de ceea ce voia Isus să spună despre sine.

«Caritatea e cea care generează prietenia, e ca un fel de mamă a acesteia». Caritatea este raportul în care se caută destinul celuilalt cu conștientizarea celui care a fost chemat la acest raport, în certitudinea conștiinței că destinul celuilalt este Isus, Dumnezeu devenit om, întrucât prin acel om Dumnezeu este cel care ia legătura cu noi.

7. Înăuntrul istoriei lumii: ecumenism și pace

În cele din urmă, comportamentul lui Isus față de societate, chiar ca instituție.

⁴⁹ L. Giussani, *De ce Biserica*, Nemira, București 2005, p. 249.

⁵⁰ Lc 22,27.

⁵¹ Mt 20,28.

⁵² Cfr. Bernard din Clairvaux, «Lettera 11,2.8. Ai monaci della Certosa e al priore Guigone», *Lettere. Parte prima 1-120* [«Scrisoarea 11,2.8. Fraților de la Certosa și priorului Guigone», *Scrisori. Prima parte 1-120*, n. tr.], în *Opere di san Bernardo VI71* [*Operele sfântului Bernard VI71*, n. tr.], Scriptorium Claravallense. Fondazione di Studi Cistercensi, Milano 1986, pp. 103, 107, 111

a) Înainte de toate vedem comportamentul lui Isus față de locul instituțional care se numește Stat, națiune sau, și mai bine, patrie, în mod original popor, poporul în acea patrie. Din acest punct de vedere, există niște citate impresionante.

«Nu am fost trimis decât la oile pierdute ale casei lui Israel».⁵³ Aici se subliniază valoarea patriei, sau a societății care exprimă poporul, în trăsăturile lui specifice și în delimitările lui. Dar această iubire față de patrie are un destin de utilitate pentru întreaga lume: «Să fie predicată tuturor neamurilor iertarea păcatelor, începând cu Ierusalimul».⁵⁴

Într-o seară, Isus își vede orașul de pe deal și plânge asupra lui, gândindu-se la distrugerea sa: «Ierusalim, Ierusalim, care omori profeții și-i bați cu pietre pe cei trimiși la tine, de câte ori am vrut să-i adun pe copiii tăi așa cum găina își adună puii sub aripi, și n-ați voit! Iată, casa voastră va fi părăsită! Și vă spun: nu mă veți mai vedea până când veți zice: „Bindecuvântat este cel care vine în numele Domnului!”».⁵⁵ Orașul acela urma să-l ucidă câteva săptămâni mai târziu. Dar pentru El asta n-are nicio importanță, adică nu contează ca definiție. Într-o altă seară, chiar înainte de a fi prins, în strălucirea aurului templului iluminat de soarele care apunea, *edákruse*, spune textul grec, Isus a suspinat în fața destinului orașului său. O milă ca cea a unei mame care-și îmbrățișează fiul ca să nu-l lase să meargă spre pericolul mortal spre care se îndreaptă.⁵⁶

Iubirea de patrie e o implicație profundă a *pietas* creștine. Dar este așa în măsura în care patria este în funcție de bunăstarea pământească și în funcție de binele etern al întregii umanități.

b) În al doilea rând, atitudinea lui Isus față de societate ca putere politică, puterea politică romană și iudaică de pe vremea sa.

«Pilat a intrat din nou în pretoriu, l-a chemat pe Isus și i-a zis: „Tu ești regele iudeilor?”. Isus a răspuns: „De la tine însuși spui aceasta sau ți-au spus alții despre mine?”. Pilat a răspuns: „Oare sunt eu iudeu? Neamul tău și arhierii te-au dat pe mâna mea. Ce ai făcut?”. Isus a răspuns: „Împărăția mea nu este din lumea aceasta. Dacă împărăția mea ar fi fost din lumea aceasta, slujitorii mei s-ar fi luptat ca să nu fiu dat pe [mâna] iudeilor. Dar acum împărăția mea nu este de aici”. Atunci Pilat i-a zis: „Așadar, ești rege?”. Isus i-a răspuns: „Tu spui că eu sunt rege. Eu pentru aceasta m-am născut și pentru aceasta am venit în lume, ca să dau mărturie despre adevăr. Oricine este din adevăr ascultă glasul meu”. [...] Când a auzit Pilat cuvintele acestea, s-a înspăimântat și mai mult. A intrat iarăși în pretoriu și i-a zis: „De unde ești tu?”. Dar Isus nu i-a dat niciun răspuns. Atunci Pilat i-a zis: „Mie nu-mi vorbești? Nu știi că eu am putere să te eliberez și am putere să te răstignesc?”. Isus i-a răspuns: „Nu ai avea nicio putere asupra mea dacă nu ți-ar fi fost dată de sus. De aceea, cel care m-a dat în [mâinile] tale are un păcat mai mare [mai mare decât al tău]».⁵⁷ Chiar și puterea politică își trage eventuala sa pozitivitate pământească doar în funcție de un univers, în funcție de toți oamenii din lume. Dacă nu e așa, atunci «cel care m-a dat în [mâinile] tale are un păcat mai mare».

Un alt fragment din Ioan vorbește despre relația lui Isus cu puterea politică iudaică: «Unul dintre ei, Caiafa, care era marele preot în anul acela, le-a zis: „Voi nu știți nimic, nici nu înțelegeți că este mai bine pentru voi ca să moară un singur om pentru popor și să nu piară întregul neam”. Însă nu

⁵³ Mt 15,24.

⁵⁴ Cfr. Lc 24,47.

⁵⁵ Lc 13,34 și urm.

⁵⁶ Cfr. L. Giussani, *Se poate trăi așa?*, Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș 2010, p. 268 și urm.

⁵⁷ In 18,33-37; 19,8-11.

a spus aceasta de la sine, ci, fiind mare preot în anul acela, a profețit că Isus avea să moară pentru popor. Și nu numai pentru popor, ci și pentru a-i aduna laolaltă pe fiii risipiți ai lui Dumnezeu».⁵⁸

c) În sfârșit, atitudinea și comportamentul lui Isus față de istorie.

Noi trebuie să-l imităm pe Isus în comportamentul lui față de istorie, pentru că gloria umană a lui Cristos e recunoscută de noi ca sens al istoriei, al existenței noastre personale și al contextului ei total care se numește istorie: «Tată, a venit ceasul: glorifică-l pe Fiul tău ca Fiul să te glorifice pe tine, pentru ca, precum i-ai dat putere asupra fiecărui om, să dea viață veșnică tuturor acelora pe care i-ai dat lui!».⁵⁹ Așa cum pentru Isus sensul istoriei era împlinirea voinței Tatălui («Iar viața veșnică aceasta este: să te cunoască pe tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe cel pe care l-ai trimis, pe Isus Cristos»)⁶⁰, pentru om, sensul istoriei este Cristos, gloria umană a lui Cristos; a-l imita pe Isus, așadar, este scopul fiecărei acțiuni ca afirmare a sensului istoriei, care este Isus Cristos însuși, gloria umană a lui Cristos.

A trăi pentru gloria umană a lui Cristos se numește mărturie. Este fenomenul prin care oamenii recunosc – datorită unui mare har, a unui mare dar – din ce anume e făcută realitatea, oamenii și lucrurile: e făcută din Cristos, și le-o strigă tuturor, o demonstrează prin propria existență, cu modalitatea transformată a existenței lor. Sfârșitul tuturor timpurilor va fi în ziua în care întreg universul uman va fi constrâns să recunoască asta.⁶¹

Orice vreme a istoriei, orice măsură de timp «merită», adică se raportează la etern, în măsura în care trăiește memoria lui Cristos. De aceea, moralitatea creștină presupune ca implicarea socială, culturală și politică să fie educată, adică să se maturizeze, în idealul concret al unei rechemări și al unui ajutor la memoria lui Cristos, și deci la sensul istoriei, ca semnificație a timpului și a relațiilor.

Nu poate fi morală creștină cea care nu ne face să trăim fiecare gest – de la spălătul vaselor, la slujba de parlamentar – în dimensiunea sa cosmică de ofertă pentru Cristos. Oferta înseamnă a recunoaște că *substantia*, consistența ființei, care trăiește și se exprimă într-un raport, este Cristos; recunoaștere care nu poate fi susținută decât de rugăciunea ca El să se facă văzut, să se arate, să se demonstreze.

De aceea, conviețuirea umană trăiește ca ideal propriu ceea ce exprimă Scrisoarea către Evrei: «Îndemnați-vă unul pe altul în fiecare zi cât timp se mai poate spune „astăzi”, ca să nu se împietrească vreunul dintre voi, prin înșelăciunea păcatului». Îndemnați-vă unul pe altul în fiecare zi: rechemați la memoria lui Cristos în fiecare zi, rechemați-vă la memoria lui Cristos. «Pentru asta am devenit părtași ai lui Cristos cu condiția să păstrăm neclintită până la sfârșit încrederea noastră de la început».⁶²

De aici, ascultarea care salvează ordinea în societate.

Dar cine salvează ordinea în societate este autoritatea: «Oricine să se supună autorităților rânduite, pentru că nu există autoritate decât de la Dumnezeu, iar cele existente sunt rânduite de Dumnezeu. [...] Conducătorii nu sunt de temut pentru vreo faptă bună»;⁶³ «De dragul Domnului, supuneți-vă oricărei autorități omenești».⁶⁴ Nu poate fi contradictoriu ceea ce trăim!

⁵⁸ In 11,49-52.

⁵⁹ In 17,1-2.

⁶⁰ In 17,3.

⁶¹ Cfr. L. Giussani, *Si può (veramente?!) vivere così? [Se poate (cu adevărat) trăi așa?, n. tr.]*, Bur, Milano 2020, p. 275 urm.

⁶² Cfr. Ev 3,13-14.

⁶³ Rom 13,1-3.

⁶⁴ 1Pt 2,13.

Așa ia naștere angajamentul de a servi comunitatea umană până la cultură, economie, chiar și la politică, în funcție de toată capacitatea gratuității noastre, nu numai în timpul liber, ci, mai ales, la muncă.

Ecumenism și *pace* sunt rezultatul favorizat de toate acestea. În ele se afirmă ca principiu al fiecărui raport, ca aport suprem la orice conviețuire, înfăptuirea unei prietenii predominant universale în care istoria umană găsește cel mai bun ajutor.

Asta înseamnă că *prietenia creștină e părtașă la generarea realității sociale ca popor*. Din înfăptuirea acestei prietenii, adică, ia naștere un popor, fiindcă numai în reciprocitate un om devine tată, dobândește o paternitate, adică generează. Paternitatea se află la acel nivel în care natura e autoconștientă, e nivelul uman. Animalul e generator – reproducător, nu tată. Tatăl este ajutorul suprem la claritatea sensului vieții și companie în drumul către această claritate.

Orice raport, în măsura în care apare într-o iubire reciprocă, adică în măsura în care e prietenie, generează ceva uman. Aceasta e contribuția noastră, contribuția moralei Bisericii la pacea de aici și de oriunde. În schimb, conținutul lumesc în raporturi e violență, împinge spre violență, insinuează violența, chiar și în formele cele mai ascunse, mai șiret și inconștient de înșelător de multe ori, cu excepția raporturilor, a zvâcnirilor spontane ce au loc în centrul de greutate originar: tată, mamă și fiu. Aceste zvâcniri ale umanului se reduc, cu toate acestea, la niște tresăriri care n-au prea multă putere, care n-au nicio influență asupra curentului, asupra copleșitorului flux lumesc și deci asupra violenței, asupra hybris-ului care intervine inevitabil atunci când Dumnezeu devine străin, străin de concepția și factura raportului.

În schimb, din evenimentul prieteniei creștine, trăite ca ecumenism și pace, se naște un popor: este producerea unei concepții de viață, a unui sentiment al realității, a unei onestități în fața circumstanțelor, a unui răspuns intens în fața unei provocări în funcție de o viziune și de o percepție a propriului destin de adevăr și fericire. Nu e doar un singur individ care mai apoi, crescând, întemeiază o familie, în care se nasc doi sau șase copii. Să ne imaginăm sutele de călugărițe ale lui Hildegard von Bingen și, actualmente, frații Venerabilului Petru, de la Cluny și toți oamenii care mergeau acolo. A fost modul în care, încet, încet, de la barbarismele care dominau în secolul al V-lea și al VI-lea a rezultat familia creștină, cu tandrețea sentimentelor, cu capilaritatea atențiilor, cu claritatea poruncilor, a legilor care o caracterizează; «familia creștină ca organism-sălaș, ca un adevărat sălaș pentru om: ajutor, adăpost, ospitalitate, cântec».⁶⁵

Contradicția la toate acestea rezidă în identificarea într-o putere pământescă a unor idealuri care se concentrează în cuvintele ecumenism și pace. Puterea face ca aceste idealuri în sine să devină violență: ecumenismul devine afirmare a propriei poziții închise, violente, sau o negare de nestăpânit a oricărei semnificații, a oricărui reper, a oricărei stime; și pacea devine o formulă înălțată la rang de lozincă pentru a învinge propria luptă.

Violența presupune întotdeauna încercarea de a distruge un popor: violența armatelor, a magistraților sau chiar și a unor realități religioase în care religiozitatea nu găsește o adeziune deschisă și nu este o reală consecință.

Și toată educația puterii face ca acțiunea omului, concepția familiei și a conviețuirii sociale, metoda de raportare la ceilalți să tindă spre violență. Puterea înghite toate formele de înstrăinare ultimă, care sunt începutul violenței în lume.

⁶⁵ L. Giussani, *Si può (veramente?!) vivere così?*, op. cit., p. 420.

În schimb, pentru omul care-l urmează pe Cristos nicio prezență nu-i devine străină. «Dacă veți fi ceea ce trebuie să fiți, veți da foc întregii Italii».⁶⁶ «Nu vă mulțumiți cu lucrurile mărunte: El, Dumnezeu, le vrea mărețe».⁶⁷ Așa scria Caterina, tânăra incultă din Siena.

Dar Misterul ca îndurare rămâne ultimul cuvânt chiar și asupra tuturor posibilităților urâte ale istoriei. Misterul ca îndurare. Aceasta e îmbrățișarea cea mai irezistibilă, în mila ei evidentă, a Ființei, sursă, scop, natură a întregii existențe; este raportul Ființei cu nimicul meu, cu mine, pe care m-a creat și m-a făcut părtaş la Sine. Aceasta e îmbrățișarea ultimă a Misterului, împotriva căreia omul – chiar și cel mai îndepărtat și cel mai pervers sau mai obscur, cel mai tenebros – nu-i poate opune nimic, nu-i poate aduce nicio obiecție: poate dezerta din această îmbrățișare, dar renunțând la sine și la propriul bine. Misterul ca îndurare rămâne ultimul cuvânt chiar și asupra tuturor posibilităților urâte ale istoriei.

⁶⁶ Santa Caterina da Siena, *Lettera a Stefano di Corrado Maconi*, n. 368.

⁶⁷ Cfr. Santa Caterina da Siena, *Lettera a fra Bartolomeo Dominici e fra Tommaso d'Antonio*, n. 127.

Discuții

Stefano Alberto (don Pino): Pentru femeia aceea, începutul fiecărei zile, începutul fiecărui gest, fiecare acțiune era marcată, traversată, plină de conștiința acelei Prezențe, a prezenței umane a acelui copil, la început, și apoi a acelui bărbat: compania Misterului la destinul Fecioarei, companie umană a Misterului în drumul nostru.

*Angelus*⁶⁸

*Laude*⁶⁹

Giancarlo Cesana: Întrebările au sosit cu sutele, așa cum deja a devenit o tradiție. Din întrebări se înțelege un lucru, și anume că ne-am trezit în fața unei propuneri noi, și în sensul de neașteptată, la care trebuie să lucrăm și să reflectăm, și asta nu trebuie să ne mire, fiindcă Exercițiile sunt un antrenament în vederea atingerii obiectivului care e viața; nu sunt obiectivul, sunt un antrenament care ne introduce în marele curs al vieții.

Atunci, aș vrea să continuăm așa: i-aș pune lui don Pino câteva întrebări referitoare la fragmente preponderent semnalate de diferitele grupuri de discuție și, apoi, două întrebări de fond lui don Giussani.

Prima întrebare (întrebările pe care i le adresez lui don Pino se referă mai ales la tema libertății): «Ar putea fi reluată problema libertății explicând ce anume înseamnă că libertatea e singurul punct ce nu poate fi atacat de către rațiune?».

Don Pino: Singurul punct care nu poate fi atacat de către rațiune înseamnă, în primul rând, că este singurul punct în care Misterul rămâne mister, totalmente mister. Deoarece – acesta e pasajul pe care don Giussani l-a subliniat în lecție – faptul că lucrurile nu se fac de la sine îi e evident rațiunii, faptul că în clipa asta eu nu mă creez singur, îi e evident rațiunii. Rațiunea nu înțelege cum se întâmplă asta, nu poate înțelege așa ceva, dar că lucrurile în acest moment sunt ale Altuia, asta e ceva evident.

Dar există un punct care e chiar inatacabil de către rațiune: rațiunea nu poate înțelege faptul specific libertății precum posibilitate de a recunoaște sau de a nu recunoaște Misterul. În acest punct Misterul rămâne inatacabil ...

Luigi Giussani: Ființei ca atare nu i se poate adăuga nimic, nici nu i se poate lua nimic: dar pare că libertatea ar fura ceva din Misterul ființei, i-ar fura ceva lui Dumnezeu, fiindcă libertatea înseamnă inclusiv posibilitatea ca făptura, ființa părtașă, să devină diavol, minciună, să fie renegat

⁶⁸ Străvechea rugăciune *Angelus* amintește Bunavestire, momentul în care «Cuvântul s-a făcut trup». (Îngerul Domnului a vestit Mariei. / Și ea a zămislit de la Spiritul Sfânt. / Iată roaba Domnului! / Fie mie după cuvântul Tău. / Și Cuvântul s-a făcut trup. / Și a locuit între noi. / *Bucură-te, Marie ...* / Roagă-te pentru noi, Sfântă Născătoare de Dumnezeu! / Ca să ne facem vrednici de făgăduințele lui Cristos. // Te rugăm, Doamne, să reverși harul Tău în inimile noastre, pentru ca noi, care am cunoscut, prin vestirea Îngerului, Întroparea lui Cristos, Fiul Tău, să ajungem prin pațima și crucea Lui la slava Învierii. / Prin Cristos, Domnul nostru. / Amin / *Mărire ...*)

⁶⁹ Laudele de dimineață sunt rugăciunea (din *Liturgia Orelor* a Bisericii catolice) care deschide ziua prin recitarea psalmilor; laudarea caracterizează o personalitate comunitară: inițiativă originală a individului, chiar și în corul adunării, și expresie comunitară, chiar și în solitudinea propriului cămin. Fiecare zi a Exercițiilor spirituale începe cu recitarea comunitară a Laudelor din *Cartea orelor*, păstrând ceea ce se numește *recto tono*: recitare rectilinie, uniformă, în care toți, în șoaptă, țin o singură notă.

aspectul primirii, să se poziționeze împotriva lui Dumnezeu, posibilitatea ca părtășia ființei să devină contradicție, negare și combatere a lui Dumnezeu ca sursă, ca sursă comunicativă a ființei.

Cesana: Cea de-a doua întrebare vine de la Madrid: «Ce ai vrut să spui când ai afirmat că trebuie să ascultăm de autorități (de autoritățile civile, mă gândesc)? Și în ce sens asta nu contrazice cele spuse de tine cu privire la Stat ca Dumnezeu-idol?».

Don Pino: Nu este o contradicție între cele două pasaje, pentru că ceea ce s-a dorit a se puncta este pretenția idolatrică a oricărei autorități care vrea să-și bazeze autoritatea pe ea însăși, adică să fie unica sursă exclusivă care să decidă asupra eului. Ceea ce se dorește a puncta este pretenția Statului de a fi sursa exclusivă a ceea ce este eul și a ceea ce poate face eul.

Orice autoritate – nu doar cea a Statului, inclusiv cea a Bisericii, sau cea dintre soț și soție, cea dintre părinți și copii, cea a școlii, inclusiv cea dintre prieteni –, orice autoritate, orice putere care pretinde că se poate baza doar pe ea însăși are în ea – mult sau puțin – o minciună, inevitabilă deci, tocmai pentru că tinde să fie pretenție absolută, orice astfel de autoritate e o violență.

Autoritatea adevărată, în schimb, e punctul căruia îi pasă de destinul celuilalt; autoritatea e bună în măsura în care – s-a spus ieri în fragmentul de la sfârșitul lecției – ține la binele comun și la posibilitatea destinului, deci în măsura în care acceptă că destinul eului este un Altul, acceptă că eul se naște din alt punct, că este constituit de Altceva, că este raport originar cu Misterul.

Doar recunoașterea acestui lucru poate învinge inevitabila minciună care – mult sau puțin – stă la baza oricărei puteri.

Cesana: Cea de-a treia întrebare este: «Ce anume înseamnă că păcatul este a urma un străin?».

Don Pino: Păcatul înseamnă a urma un străin, adică a urma o atractivitate care nu duce la destin, un răspuns care e în afara drumului. Păcatul înseamnă tocmai a urma un răspuns care nu corespunde dorinței de fericire, dorinței de împlinire care îmi constituie inima. Pare ceva normal, pare ca ceva ce ar putea răspunde, dar, de îndată ce urmez acea atractivitate, descopăr că idolul are gură și nu vorbește, nu menține ceea ce promite. Înstrăinarea se referă tocmai la destin, la țință, la fericire: ceva ce e în afară, e în afara fericirii noastre, n-o poate împlini.

Cesana: Și, în sfârșit – Pino – o întrebare practică: «Imitarea lui Cristos coincide cu imitarea carismei?».

Don Pino: Imitarea lui Cristos este imitarea lui Cristos, a persoanei sale. Dar asta ar rămâne, pentru mine, în fond, conținutul unei devoțiuni sau al unui sentiment dacă nu ar trece prin „aici” și „acum” ale unui chip, ale unui temperament, ale unei istorii. Pentru mine, întâlnirea cu Cristos a fost cu un chip, cu o persoană. Cristos, omul Isus, în contemporaneitatea sa, în al său „aici” și „acum” este, pentru noi, carisma, punctul istoric prin care Cristos spune: «Vino și vezi!».

Cesana. Iată, acum două întrebări de fond adresate lui don Giussani, care pornesc de la o solicitare foarte frecventă în faxurile pe care le-am primit, și anume raportul dintre titlu – *Tu sau despre prietenie* – și lecțiile dezvoltate apoi.

Mulți doresc să înțeleagă mai mult, și am ales două întrebări care ni se par deosebit de semnificative din acest punct de vedere.

Prima e: «Ne-a impresionat mai ales judecata dată asupra faptului că punctul de salvare a eului ar fi în primul rând ontologic și nu etic, așa cum puterea încearcă să ne facă să credem. Se poate aprofunda asta?».

Cealaltă întrebare este: «Pare că ceea ce ne revine ar fi rugăciunea definită ca cerere de a fi. Mă rog pentru multe lucruri pe care le am la suflet, dar ce înseamnă „cererea de a fi”?».

Giussani: Prima întrebare: ce legătură există între ontologie și etică ... Ontologic: se spune că e ontologic un lucru care e real, văzut așa cum e de fapt, cum e real un lucru.

Dacă eu trebuie să folosesc o lingură, scuzați-mi comparația, n-o pot lua dându-i un șut cu piciorul: trebuie s-o iau cu mâna, s-o apuc bine; nu pot – de exemplu – s-o iau din partea lată, de la capătul lat, și apoi să mănânc cu mânerul. De fapt, etica derivă din observarea sau din conștiința realității, dintr-un lucru în realitatea sa, fiindcă ne face să ne purtăm așa cum ea impune, altfel un lucru îl putem trata greșit, să luăm licurici în loc de lanterne, să luăm un gol în loc de esența problemei.

Care era cea de-a doua întrebare?

Cesana: Ne rugăm pentru multe lucruri, dar ce înseamnă să cerem să fim, să ne rugăm ca să fim? «Mă rog pentru multe lucruri pe care le am la suflet, dar ce înseamnă „cererea de a fi”?»?

Giussani: Ceea ce ai la suflet – prietene –, ceea ce îți este la suflet, e un răspuns care nu va avea o împlinire definitivă decât la sfârșit. Ceea ce ai la suflet este o modalitate prin care tu recunoști, într-o realitate parțială și efemeră, trecătoare, non definitivă, incompletă, ceea ce e dorința ta unică, sau valoarea dorinței tale, care e fericirea.

De aceea, cererea de a fi subliniază faptul că ceea ce vrei tu, ceea ce îți dorești tu, pentru care ceri, nu e nimic altceva decât o cerere de satisfacție care tu te aștepti să fie totală, într-un aspect particular al persoanei tale, al vieții tale. Dacă aștepti *toto*-ul, totul de la detaliu, de la avea în mână detaliul, greșești.

CRISTOS VIAȚA VIEȚII

1. «A făcut și a învățat»

Am plecat de la aceste două întrebări; ce este Dumnezeu pentru om și cum putem să-l cunoaștem așa, pentru ce spunem că-l cunoaștem?

Primul răspuns este ontologic, adică pleacă de la realitate așa cum este ea, de la realitatea lui Dumnezeu așa cum e, de la ceea ce e Dumnezeu, ca să ne sugereze cum să ne comportăm cu El. Așadar, cum putem să-l cunoaștem astfel încât realitatea lui Dumnezeu să dobândească o semnificație etică pentru noi, să ne arate cum să ne comportăm și ce comportament trebuie să avem față de El?

Punctul de pornire e ontologic, se pleacă de la realitate ca atare. Pentru om, Dumnezeu este totul! Iar ființa, ceea ce există, este Dumnezeu, pentru că «Dumnezeu este totul», toată ființarea. În afara lui Dumnezeu nu există nimic, nu e altceva, nu e ceva altceva.

Atunci, omul recunoaște cu adevărat ceea ce este Dumnezeu, numai dacă, în tot ceea ce face, îi cere lui Dumnezeu să fie, și dacă fiecare acțiune a sa e cerere către Dumnezeu de a fi, cerere de fericire (fiecare are o linie de finis în care va fi, în sfârșit și pe deplin, el însuși). Fiecare acțiune e cerere de a fi adresată lui Dumnezeu, adică e rugăciune, pentru că fiecare acțiune a eului, ca fenomen prin care se adevărește, prin care încearcă să se adevărească existența ființei create, e tentativă de a afirma propria împlinire.

«Voi [creștinii]», spunea Péguy, «îl atingeți pe Dumnezeu peste tot».⁷⁰ Orice atingem, cu orice intrăm în raport, noi căutăm propria împlinire. De aceea, orice conștientizare a acțiunii, atunci când se împlinește acțiunea, e cerere de a fi adresată Ființei, e cerere din partea ființei părtașe de a fi, de a exista mereu, pentru tot ceea ce a primit, pentru tot ceea ce este.

Al doilea răspuns derivă din descoperirea ontologică – Dumnezeu e totul și omul este ființa părtașă, e o comunicare de Sine pe care o face Ființa ca Mister – o problemă de conștiință etică, adică de comportament. De fapt, dacă Dumnezeu este totul (nu se pot folosi alte cuvinte), dacă Dumnezeu pentru om este totul și îi apare rațiunii ca fiind sursa ființei, dar omul nu vrea să înțeleagă și nu-și aduce aminte, e ca și cum Dumnezeu n-ar fi. Pentru majoritatea dintre noi, fiecare zi care trece e un pic plină de acest păcat. Unde termenul «păcat» e precis în sine, și are în el nu bonomia, ci melancolia momentelor în care omul spune: «Uite, ăla a făcut așa și așa: ce păcat, și-a pierdut bunul simț!». La fel în privința lui Dumnezeu: «N-a fost recunoscut: ce păcat!».

Cum putem să-l cunoaștem așa pe Dumnezeu? Cum putem să cunoaștem cu siguranță și claritate că El e totul, drept pentru care omul nu poate acționa decât cerând ceea ce a primit deja de la El: ființa, participarea la ființă, ființarea creată, adică ființa părtașă?

Cum putem cunoaște acest lucru? Trebuie să devenim conștienți de asta. Acest lucru se referă la forța cognitivă a omului rațional. Rațiunea e conștientizare a realității în funcție de totalitatea factorilor săi. De aceea, a deveni conștient de un lucru înseamnă să descoperi acel lucru conform totalității sale. În cazul nostru, obiectul despre care vorbim, obiectul care ne interesează, obiectul pus în discuție este Dumnezeu: cum îl concepe omul pe Dumnezeu și cum îi rezultă Dumnezeu, cum trebuie să-i rezulte omului.

⁷⁰ Cfr. Ch. Péguy, *Véronique. Dialogo della storia e dell'anima carnale* [Veronica. Dialogul dintre istorie și sufletul trupesc, n. tr.], Piemme, Casale Monferrato-(AL) 2002, p. 256.

Astfel rațiunea, dându-și seama că Dumnezeu este izvorul a toate, că Misterul se află la originea tuturor lucrurilor, este, de asemeni, în tensiune ca să descopere cum să se comporte cu Dumnezeu, cum să-l trateze pe Dumnezeu, și de aceea să descopere itinerariile de la care derivă legile morale.

Dar, aici am fost nevoiți să semnalăm un salt calitativ cu adevărat enigmatic.

Misterul, sursă și destin al întregii realități create, a vrut să existe un om născut dintr-o femeie, care a parcurs o carieră a umanului la fel care oricare alt om, omul Isus din Nazaret, și, dorind să li se comunice oamenilor prin acest om, l-a făcut al său chiar din prima clipă a conceperii sale, asumându-și, în mod misterios, eul în Cuvânt, în cea de-a doua persoană a Sfintei Treimi, făcându-l astfel părtaș direct la natura lui Dumnezeu: suprem mister în istoria omului și a cosmosului. De aceea Isus din Nazaret este «Isus zis Cristosul».

A-l vedea, a-l asculta și a-l urma pe acest om e întreg izvorul moralei creștine. Misterul l-a dorit pe omul Isus astfel încât să fie, înainte de toate, instrument de învățatură pentru toți oamenii – al învățaturii supreme a vieții, care este învățătura despre Dumnezeu –, unic Învățător («Dar voi să nu fiți numiți „rabbi”, pentru că unul este învățătorul vostru, iar voi toți sunteți frați!»)⁷¹ și, deci, exemplu prin fapte al lucrurilor pe care le spunea cu măiestrie, pe care le comunica sub formă de învățatură: a făcut și a învățat. Domnul Isus a făcut și a învățat.

Vorbind despre Dumnezeu nu se poate oferi ca învățatură decât ceva ce a pre-ocupat, adică a ocupat înainte propriul suflet, tot sufletul.

Lucrul cel mai sublim al unei atitudini morale, ca cea pe care ne-o oferă ca învățatură Cristos, este că fiecare acțiune, ca raport cu Dumnezeu, cu Isus, cu umanitatea individului și a societății, este prietenie. Fiecare raport uman, de fapt, ori e prietenie, ori e deficitar, defectuos, mincinos.

De aceea, omul Isus a spus: «Tată, dacă se poate, fie ca eu să nu mor așa, dar nu voia mea, ci a ta să se facă».⁷² Și așa a fost maestru și profesor, învățător pentru toți oamenii, trecând prin propria moarte, acceptând moartea pentru oameni. «El m-a iubit și s-a dat pe sine pentru mine»,⁷³ spunea sfântul Paul.

Fiecare raport e prietenie întrucât e un dar, reprezintă sau are posibilitatea de a fi un dar, care vine de la Dumnezeu, sau de la Cristos, sau de la Biserică, sau de la istoria omului: e un dar, prietenia, pe care noi o găzduim. Tot ceea ce ne este dat de Dumnezeu, de Cristos, de Biserică, sau de istoria omului ca și comunicabilitate înspre toți oamenii, pentru toți oamenii, e un dar pe care noi îl găzduim, îl acceptăm. Iar a accepta și a găzdui acest dar face reciprocă iubirea pe care o are, o demonstrează, cel care a dăruit-o: acceptarea acestui dar este iubirea pe care i-o arătăm celui care ne-a făcut darul.

În acest sens, prietenia este o reciprocitate a dăruirii, a iubirii, fiindcă pentru o ființă creată, cum e omul, forma supremă a iubirii de Dumnezeu este aceea de a accepta că este făcut de El, să accepte să fie, să accepte ființarea care nu-i e proprie: îi e dată.

2. Un Eveniment prezent

Prezența lui Isus Cristos, care e ceva de fiecare zi și de fiecare oră în viața celui botezat, adică a celui care a fost ales de El însuși, căruia Tatăl i-a încredințat toți oamenii, este un eveniment.

Această prezență este, așadar, pentru întreaga umanitate, fiindcă cel botezat este cel ales ca punct de trecere și de comunicare a ceea ce Dumnezeu îi oferă omului, a dăruirii de Sine pe care i-o

⁷¹ Cfr Mt 23,8.10.

⁷² Cfr. Lc 22,42.

⁷³ Cfr. Ef 5,2.

oferă omului, întregii umanități. Să ne gândim, de exemplu, la acest detaliu: dacă eu am fost botezat e pentru că forța Misterului, care m-a transformat prin Botez, voia să treacă, prin mijlocirea mea, prin multe itinerarii și ocazii, la alții. Aceasta e ontologia raportului cel nou cu tot: raportul dintre cel botezat și toți oamenii derivă din acest scop pe care Misterul ni l-a comunicat prin Botez. Și, Misterul a început să ne facă să cunoaștem, prin energia pe care ne-a dat-o odată cu Botezul, scopul pe care-l avea pentru noi atunci când ne-a ales. De aici izvorăște etica, de aici izvorăște comportamentul care trebuie urmat, pe care eu trebuie să-l urmez atunci când îmi dau seama de Botezul meu, care nu poate fi uitat în nicio acțiune; în nicio zi și în nicio clipă, omul nu are dreptul să uite acest fapt de a fi fost ales. Scopul său trece dincolo de toată organicitatea fenomenului uman, a gestului și a implicării omului, le depășește pe toate părțile. În acest sens, am spus mereu că clipa are o valoare eternă, e raport cu Infinitul înfăptuit, ca cea mai mare acțiune, cea mai măreață epopee, cea mai măreață istorie.

Acum, *prezența lui Isus Cristos este un eveniment*, după cum carisma care ne-a fost dăruită ne sensibilizează să percepem (și de care suntem convingși!), este un Eveniment care poate fi întâlnit în prezent, în acum, în circumstanțe care dilată evidența unei companii vocaționale ca înfățișare a misterului Bisericii, Trup misterios al lui Cristos.

Supranaturală, am spus-o de multe ori, este acea realitate umană în care e prezent misterul lui Cristos, e o realitate naturală – în sensul că se demonstrează și se arată în chip uman – în care e prezent misterul lui Cristos. Este Biserica ce își face apariția alături de mine. Și-a făcut apariția alături de mine în diferite împrejurări, prin tatăl meu și prin mama mea, apoi la seminar, apoi când am început să găsesc persoane care-mi deveneau prieteni și începeau să fie atenți la mine fiindcă spuneam anumite lucruri și, în sfârșit, am fost cumva canalizat spre o companie care făcea și care face ca misterul Bisericii să fie nemijlocit pentru mine; de aceea e o emersiune a Trupului lui Cristos. Este compania „vocațională”, cu alte cuvinte, compania care ne implică, întrucât generează experiența și e generată de experiența în care carisma ne-a atins.

Spunea sfântul Augustin: «*In manibus nostris sunt codices, in oculis nostris facta*». ⁷⁴ *In manibus nostris sunt codices*, Evangheliile de citit, Biblia de citit; dar n-am ști cum să le citim, fără cealaltă clauză: *in oculis nostris facta*. Prezența lui Isus e alimentată, susținută, demonstrată de lectura Evangheliilor și a Bibliei, dar e asigurată și devine evidentă între noi printr-un fapt, prin niște fapte ca prezențe. Pentru fiecare există un fapt care a avut o semnificație, o prezență care le-a influențat întreaga viață: a iluminat modul de a concepe, de a simți și de a face. Asta se numește eveniment. Acel aspect în care suntem introduși rămâne cu adevărat viu, se adevărește în fiecare zi; de aceea în fiecare zi devenim conștienți, trebuie să conștientizăm evenimentul așa cum ni s-a întâmplat, întâlnirea avută.

Închei această subliniere a preocupărilor mele, spunând: Cristos, acesta e numele care arată și definește o realitate pe care am întâlnit-o în viața mea. Am întâlnit: am auzit vorbindu-se despre, la început când eram mic, apoi copil mai mare etc. Se poate ca oamenii să ajungă mari și acest cuvânt să le fie arhicunoscut, dar pentru mulți dintre ei nu e întâlnit, nu e realmente experimentat ca prezent; în timp ce Cristos s-a ciocnit de viața mea, viața mea s-a ciocnit de Cristos tocmai pentru ca eu să învăț să înțeleg în ce mod este El punctul nevralgic al tuturor lucrurilor, al întregii mele vieți. *Este viața vieții mele, Cristos*. În El se însumează tot ceea ce mi-aș putea dori, tot ceea ce caut, tot ceea ce sacrific, tot ceea ce în mine se dezvoltă din iubire pentru cei alături de care m-a pus.

⁷⁴ Sfântul Augustin, *Sermo 360/B,20: Sermo sancti Augustini cum pagani ingrederentur*.

Cum spunea Möhler într-o frază pe care am citat-o de multe ori: «Eu cred că n-aș mai putea trăi dacă nu l-aș mai auzi vorbind».⁷⁵ E o frază pe care, când eram la liceu, o pusesem sub o imagine cu pictura lui Carracci care-l reprezenta pe Cristos. Poate e una dintre frazele pe care mi-am amintit-o cel mai mult în viața mea.

Cristos, viața vieții, certitudine a destinului bun și companie pentru viața de zi cu zi, companie familiară și care în bine preschimbă: asta reprezintă eficiența Lui în viața mea. Morala nu numai că pornește de aici, dar numai aici se atestă și se salvează firul moralității.

Sfântul Petru nu a motivat iubirea lui pentru Cristos prin faptul că a fost iertat pentru numeroasele sale defecte, pentru multiplele sale greșeli, pentru numeroasele sale trădări; nu a făcut o listă cu propriile greșeli. Când s-a trezit în fața Lui, după Înviere, în momentul acela când a dat nas în nas cu Cristos și Cristos l-a întrebat «Simone, mă iubești tu?», i-a spus: «Da». Raportul cu acest cuvânt al Său, care este cel mai uman și mai divin, este ceea ce ne face să îmbrățișăm, în existența noastră cotidiană, totul. Cotidiană trebuie să fie memoria lui, cotidian trebuie să fie elanul cu care El devine familiar, bucuroasă trebuie să devină compania cu El, iar memoria sa bucuroasă trebuie să ne facă, în orice împrejurare, în orice situație, fiindcă în tine, o, Doamne, se întrupează binele pe care Misterul îl vrea pentru mine. Astfel putem avea certitudinea de a ajunge la destinul fericit și putem avea speranță pentru tot parcursul vieții.

«Da, Doamne, tu știi că eu te iubesc». Și de-am greșit și trădat de o mie de ori în treizeci de zile, asta rămâne, trebuie să rămână! Mi se pare că asta nu e aroganță, ci e un surprinzător, inimaginabil și inefabil har, cum spunea Michelangelo Buonarroti: «Dar ce pot, Doamne, când nundrepti spre mine / nespusa floare-a voiei Tale bune?».⁷⁶

Cristos și da-ul față de El: paradoxal, din punct de vedere omenesc, acesta e aspectul cel mai ușor – o spun un pic cu înfumurare, un pic luat de entuziasm – sau, oricum, aspectul cel mai acceptabil din toată datoria noastră morală pe care o avem în lume. Deoarece Cristos este cuvântul care explicitează totul: Cristos este un om care a trăit acum două mii de ani ca toți ceilalți, dar care, înviat din morți, cu îndrăzneala forței Misterului în El, din a cărui esență făcea parte prin propria-i natură, ne cuprinde zi după zi, oră după oră, acțiune după acțiune.

Totalitatea prezenței și a pretenției Misterului față de viața noastră («Dumnezeu totul în toate») și a lui Cristos, a lui Isus din Nazaret, a tânărului bărbat din Nazaret, Isus, care este Misterul devenit Cristos, Cristosul Său, totalitatea mării figuri, a imensei figuri, a imensului indiciu că Dumnezeu, cuvântul Dumnezeu este în inima noastră și pe buzele noastre, totalitatea acestei prezențe familiare, cotidiene și eficiente, a acestei companii pe cât de ciudate, pe atât de evident inegalabile, această totalitate explică posibilitatea noastră de a spune «Tu»: «Tu» trebuie să-i spunem lui Dumnezeu și «Tu, o Cristoase» trebuie să-i spunem omului Isus din Nazaret.

Atât Misterul, cât și prezența sa fizică în viața noastră sunt izvor al raportului pe care-l avem cu adevărul și cu realitatea în întregimea ei, și toate astea devin izvorul inclusiv a ceea ce am spus că este prietenia. Nu există niciun raport în fața Ta, o, Cristoase, când te întâlnesc trăind memoria Ta, nu pot să am niciun raport uman, de niciun fel, cu nimeni, fără să ținesc subiectul, idealul prieteniei. Cum Tu-i priveai pe toți oamenii cu care vorbeai sau care-ți răspundeau sau cu care n-a existat nici urmă de dialog – inclusiv pe Pilat, pe preainalții preoți –, dacă raportul pe care Tu-l aveai cu ei, care, așa cum se vede din toată pasiunea Ta, era plin de pasiune pentru destinul lor, pentru destinul persoanelor lor, plin de iubire față de ei, dacă iubirea Ta ar fi fost acceptată de ei,

⁷⁵ Cfr. A.J. Möhler, *Dell'unità della Chiesa* [Despre unitatea Bisericii, n. tr.], Tipografia e libreria Pirotta e C., Milano 1850, p. 52.

⁷⁶ M. Buonarroti, *Rime*, Laterza, Bari 1967, n. 286, vv. 5-6, p. 136. *Michelangelo* [Rime/Poezii. Opera Omnia, traducere de C.D. Zeletin, Humanitas, București, 2011].

dacă s-ar fi pus în acord și în racord cu Tine, cuvântul prietenie ar fi fost unicul pe care l-ar fi putut folosi pentru a denumi raportul cu Tine. Cuvântul prietenie este unicul pe care-l putem folosi pentru raportul dintre noi și El.

Sfântul Maxim Mărturisitorul, un mare Părinte al Bisericii, sintetizează foarte frumos ceea ce am pomenit: «Cristos este [...] totul în toți [fie că suntem buni, fie că suntem răi, fie că suntem distrași, fie că suntem în afara jocului sau în joc]. El, care cuprinde totul în sinea sa, după puterea unică, infinită și preaînțeleaptă a bunătății sale – ca un centru spre care converg liniile [toate liniile creației: aceasta e nașterea ontologică, e privirea ontologiei de la care întreaga noastră atitudine în viață trebuie să izvorască] – astfel încât creaturile lui Dumnezeu cel unic să nu fie străine și în dușmănie unele față de altele, ci să aibă un loc comun în care să-și arate prietenia și pacea».⁷⁷ E sinteza spiritului în care am vorbit și am gândit zilele astea.

⁷⁷ Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, I.